

Manuskript: Klima

Femte aften i forelæsningsrækken *Modernitetens filosofi* ved Emil Skovlykke Carlsen.

I aften skal vi forsøge at sige noget begavet om klima. Det gør vi ved (1) at anvende de værktøjer, vi har udviklet de sidste par gange og (2) forsøge at skrive os frem til nogle tanker om klima, som gør det angribeligt. Vi starter med det sidste.

Hvordan overhovedet tænke klima?

Klimaet er kommet i sigtekornet, fordi det viser sig, at menneskets handleevne er blevet så stor, at bivirkningerne ved vores søgen efter lykke kan ende med at slå os ihjel. Som vi har beskrevet det, er der jo to grundlæggende værdier i vores kapitalistiske samfund, der politisk set trumfer det meste: Vækst (med sin underlæggende sikkerhedslogik) og individuel frihed. Ideen er, at mere vækst giver overskud, og at dette overskud gør os frie. Dvs. at frihed forstås som de muligheder, der kommer af at sikre sin materielle basis, og det i en sådan grad, at man ikke længere er bundet af den slags materielle nødvendigheder (jf. Tim Ferriss' begreb om "The New Rich" fra den epokegørende selvhjælpsbog *The Four Hour Workweek*, hvis arbejdsliv centrerer sig om den frigørelse ("liberation"), der indtræder, når man har nok passiv indkomst til ikke at behøve arbejde). At arbejde hårdt, lave en virksomhed, øge BNP'et i en stat osv., er ikke længere umiddelbare goder. Det er kampen for bedre materielle vilkår for arbejderne heller ikke, da vi i forvejen har en for stor produktion, dvs. for meget materiel rigdom i forhold til, hvad kloden kan nå at reproducere.

Der findes flere løsningsgenrer. Vi kan groft sagt tale om:

1. At suge CO₂ og lignende gasser ud af atmosfæren, for på den måde at producere os ud af reproduktionskrisen: Vi ville da have en del af produktionssektoren, der vækstede ved at fjerne skadelige stoffer fra atmosfæren, grundvand osv.
2. At adskille økonomisk vækst og miljøpåvirkning, således at økonomien kan køre som den plejer, men uden miljø-impact. Det bliver til tider kaldt "grøn vækst"
3. At øge reproduktionen, således at grænsen for bæredygtig produktionen også øges. Dvs. vækste på reproduktionen
4. At reducere produktionen, for på den måde at få dem på niveau med reproduktionen

Jeg har sorteret forslagene efter hvor meget ændring i vores nuværende måde at have samfund, økonomi og liv på.

(1) Det første forslag, hvor en rensningsindustri tager sig af affaldet, mens resten af produktionen fortsætter, er ikke realistisk. Det koster fortsat for meget energi at trække CO₂ ud af atmosfæren til, at det er gangbart. Her venter vi endnu på fusionskraft (som vi har ventet på i årtier).

(2) Flere rapporter viser, at det ikke er muligt at adskille økonomisk vækst og miljøpåvirkning. I én af disse skriver forskerne: "the hypothesis that decoupling will allow economic growth to continue without a rise in environmental pressures appears highly compromised, if not clearly unrealistic" (Parrique T., Barth J., Briens F., C. Kerschner, Kraus-Polk A., Kuokkanen A., Spangenberg J.H., *Decoupling Debunked*, European Environmental Bureau, 2019, s. 4). På akademisk er det en lussing til dem, der påstår at dette skulle være muligt. Der er selvfølgelig dele af produktionen der kan omstilles til grøn vækst, men det er slet ikke i nærheden af at være nok.

(3) Man kan øge reproduktionen ved genskovning, ved at skabe mere tørv, ændre landbruget i mere økologisk retning osv. Her er muligheder for at hjælpe en del, men det er ikke noget, der kan vækste fra år til år. På et tidspunkt vil der være plantet så meget til, man nu engang kan – og ideen om uendelig vækst i produktionen kan derfor ikke fikses ved en uendelig vækst i reproduktionen, da dette ikke er muligt. Desuden øges reproduktionen slet ikke i tilstrækkeligt omfang.

(4) I sidste ende vil det at sænke produktionen også sænke udledningen af klimaskadelige gasser, ligesom en dæmpning af væksten vil sænke tempoet på ødelæggelsen af biodiversiteten – dvs. på reproduktionen. Det er imidlertid også den mindst populære løsning, da der er tale om en ændring i vores grundlæggende forståelse af, hvad det vil sige at blive lykkelig: Vi må ikke vækste materielt, og vores individuelle frihed vil være indskrænket af denne begrænsning.

Klimaforskere er altid parate til at sige, at vi må rykke på alle områder. Jeg mener det samme. Filosofien kan imidlertid ikke hjælpe med det praktiske, hvilket indsnævrer vores fokus her til aften. Hvad den kan, er at undersøge bevidsthedsverdener (ontologier, epistemiske systemer, æstetiske strukturer osv.), således at vi kan blive klogere på noget af det manglende initiativ til trods for massiv forskningsmæssig enighed om, at det er nødvendigt at gøre meget mere. Og at det derfor er i vores alles interesse at gøre mere.

Bevidsthedsstrukturer, der kommer i vejen for klimahandling

Fire økonomiske modeller

For at forstå hvorfor vores bevidsthedsverdener fører os til at handle som vi gør, er det brugbart med nogle overordnede modeller for løsning. Vi kan opstille sådanne modeller for økonomier ved brug af følgende skema:

	Reproduktion	Produktion
Vækst		
Af-vækst		

Her er fire mulige kombinationer af produktion og reproduktion, vi kan opstille som følger:

- Af-vækst i reproduktionen, vækst i produktionen: Den nuværende model
- Vækst i både reproduktion og produktion: "Plant et træ"-modellen
- Vækst i reproduktionen, af-vækst i produktionen: Post-growth-modellen
- Afvækst i både reproduktion og produktion: Civilisationsforfaldsmodellen

(Den sidste model ser vi mest i fiktive narrativer, hvor civilisationen forfalder, og hvor naturen ikke rigtig kommer igen. F.eks. i Mad Max-universet. Vi vil derfor ikke arbejde meget med den, men lade den stå som den baggrund inden ønsker)

Hvad er en bevidsthedsverden?

Nu vi skal tale om bevidsthedsverdener, er det nok godt at definere det strengt. Specifikt taler jeg om ontologi, sådan som det er blevet almindeligt efter den sproglige vending i 1960'erne: Nemlig som den virkelighedsforventning, vi tilgår verden med, og som ikke har at gøre med hvad der er sandt og falsk, men er baggrunden for dette skel. Da vi arbejdede med medier så vi, udvikling i medierne, eller af andre nye teknologier, kunne sætte sig i nye ontologier. Således har bilen været med til at ændre, hvad vi forstår ved autonomi, da frihed i høj grad også kom til at handle om mobilitet (hvad der før ikke nødvendigvis var tilfældet. I reklamebranchen arbejdede man hårdt for at få folk til at associere transport med frihed, jf. Michelin-stjernene, der er lavet til at slide dæk op); skriften med til at gøre verden historisk osv.

Ontologien rykkes af det tyske medieteoritikere ind i de ontiske operationers sfære, som de siger. Ontisk betyder her den (overflade)virkelighed, vi alle sammen lever i, mens ontologi så at sige er det fundament, som bestemmer, hvordan overfladevirkeligheden tager sig ud. Man kan altså, ved at ændre ting i overfladevirkeligheden (det ontiske) ændre grundlaget for denne overfladevirkelighed. Det er, som hvis man kunne ændre på et regnestykke, $12+x=16$, ved at ændre i svaret. Bliver jeg ved med at regne $x=4$, ændrer jeg ikke noget grundlæggende. Skriver jeg $x=8$ tilstrækkeligt mange gange, kunne stykket ændre sig, sådan at det passer. Måske "+" nu ville betyde addering*0,5.

Det er klart, at dette ikke sker med den materielle verden – den retter sig ikke efter vores måde at se den på. Men denne materielle verden, uden om al menneskelig erkendelse, har vi ikke adgang til. Det er Immanuel Kants "noumenale verden", verden som den ville se ud uden om al menneskelig erkendelse. De tyske medieteoritikere gør det, at de tager denne

manglende adgang for gode varer, og derfor – med rette, vil jeg mene – udnævner den verden, vi har adgang til, som den egentlige ontologi. Når vi ikke kan vide, hvad verden virkelig består af, bliver virkeligheden til det, vi er i stand til at opfatte den som. Hvilke muligheder der er, afhænger imidlertid af, hvad vi omgiver os med. Uden døren intet indre liv, uden æsken ingen hemmeligheder osv. Dvs. at der alligevel er en forbindelse til det materielle (nouemana), men altså kun som begrænsninger for, hvad det er muligt at tænke.

En bevidsthedsverden er derfor en ontologi, en dybdevirkelighed som bestemmer hvad vi ser, hvordan vi kan handle osv., i overfladevirkeligheden (det ontiske). Forholdet går dog ikke kun én vej, for i mødet med genstande fra den materielle virkelighed, som vi kan handle i på overfladevirkelighedsplan, er det muligt at ændre i dybdevirkeligheden.

Kampen om bevidsthedsverdenene

I dag er der kamp om bevidsthedsverdenene. Som Bruno Latour og Nikolaj Schultz skriver i *Notat om den nye økologiske klasse* fra 2022, er det på samme tid tilfældet, at de fleste tænker økonomi som de plejer, fortsætter med at forbruge osv., og at de fleste bekymrer sig om klima, ønsker at gøre noget ved det, og at skabe en verden, der er beboelig for dem selv og for kommende generationer. Skulle jeg formulere det med mine egne ord ville jeg sige, at parret vækst-frihed er blevet spændingsfyldt, fordi vi ved, at vækst fører til usikkerhed og ufrihed, samtidig med, at vi fortsat måler denne spænding ud fra vækst-friheds-ideerne. Lad mig udfolde.

For at kunne kritisere noget, må man have en målestok. Den trøje, man har købt i H&M, var af for lav kvalitet, fordi den gik i stykker efter første vask. Dommen er taget på baggrund af en målestok for tøj, som hedder, at det skal holde et vist antal vaske – og at det i hvert fald ikke er én vask. Målestokken er ikke præcis, men den er der.

Men hvad sker der, når man bruger en målestok til at kritisere sig selv? Vækst-frihed-målestokken siger, at vi må bekæmpe det, som hindrer os i at få det bedre, hæmmer vores frihed eller skaber materiel usikkerhed. Af den grund har den bygget en kapitalistisk verden op. Det viser sig imidlertid, at den proces, der har rod i vækst-frihed-målestokken, har resultater som falder for selvsamme målestok. Som udgangspunkt dømmes vækst-frihed-målestokken kapitalismen god, fordi den forsøger at øge frihed og sikkerhed gennem vækst; men på den anden side dømmes den kapitalismen ond, fordi den gennem vækst fjerner muligheden for frihed og sikkerhed. Og dette er ikke et ondt tilfælde. Det skyldes, at der i vækstbegrebet ikke er lagt nogen grænse ind, og at friheden er afhængig af denne grænseløshed. Et menneskeliv, der skal være godt, vil derfor bryde med de grundlæggende værdier for et godt menneskeliv – her er absurditeten. Den nuværende ontologi eller dybdevirkelighed, den nuværende bevidsthedsverden, er gået i hak, fordi dens grundlæggende værdier truer dens grundlæggende værdier.

Selv om der er gode grunde til at handle på en anden måde, og selv om vi ved, at det ville være bedre, kan vi ikke helt tro på det. For vores målestok er selvmodsigende, og derfor

ikke til meget hjælp. Så vi bliver fanget i samme selvmodsigelse: På den ene side at vide, hvor vigtigt det er for vores frihed og sikkerhed, at vi omstiller os til et post-vækst-samfund så hurtigt som muligt; og på den anden side opfatte en sådan omstilling som en trussel mod vores frihed og sikkerhed.

Behovet for en økologisk politik

Når det er målestokken, der forårsager den manglende handleevne, må vi derfor arbejde med selve målestokken, og ikke med at producere mere materiale, som den kan bruge i sine vurderinger. Er dommeren i tvivl om principperne for domsafgørelse i det hele taget, nytter det ikke noget at præsentere en sag for ham i flere og flere detaljer. Man må gøre noget ved beslutningsevnen først.

Da målestokken ikke er begrænset til enkeltmennesker, men lægger i kulturen, bliver det imidlertid et politisk anlæggende. Politisk, selvfølgelig, i Rancièresk forstand. For selvom det kun er relativt få magthavere, der skal overbevises, kræver en sådan overbevisning en ændring i vores kulturelle værdisættelse. Vi kan derfor ikke kaste ansvaret fra os – og da især ikke i de demokratiske stater – da der ikke bare er tale om en beslutning, men om vores fælles værdisættelse, vores fælles ontologi.

Jeg er langt fra den eneste, der tænker i disse baner. I *Notat om den nye økologiske klasse* skriver Latour og Schultz f.eks. følgende:

Økologiske udfordringer fordyber, komplicerer, spreder og intensiverer de mest klassiske *geopolitiske* spørgsmål. Selvom det nu står klart, at økologiske spørgsmål drejer sig om suverænitet, autonomi, internationale relationer, handel og militærstrategier samt om at tage vare på landet og gøre planeten beboelig igen, så findes der endnu ikke nogen bredt accepteret måde, hvorpå man kan integrere alle disse modstridende mål i én sammenhængende definition af politik. (s. 97)

Hvad jeg har gjort kun med økonomien, har de gjort med mange forskellige dele af samfundet: Vist at klimahandling kræver handling i så stort et omfang, at de værdier, der styrer handlingen, ikke kan enes om at dømme klimahandling godt eller skidt, og derfor heller ikke kan enes om en retning. Et klimaministerium ønsker måske en begrænsning på miljøbelastning i naturområder, mens militæret ønsker flere baser i selvsamme områder af sikkerhedshensyn. Begge tager fat i sikkerheds-delen af vækst-frihed-målestokken, men kan ikke enes.

De mener derfor, at vi skal finde en politik, der kan rumme alle disse bevægelser. Det mener jeg kun er muligt ved at gøre op med den grundlæggende værdisætningsmodel, vækst-frihed. At en sådan ændring imidlertid må ske gennem "i sfæren for de ontiske operationer", gør det muligt at konkretisere dette ellers umulige projekt.

Udarbejdelsen af en økologisk politik

Når jeg mener, at vi kan konkretisere det politiske projekt, som det er at ændre i vækst-frihed-målestokken, skyldes det, at man kan påvirke det gennem Rancièresk dissensus. Det er dissensus som har indskrevet selvmodsigelsen i dyaden (dvs. vækst-frihed). Vi husker at dissensus er, når der åbnes rum for andre konstellationer end den politimæssige, dvs. andre fordelinger af, hvem der kan og hvem der ikke kan, hvem der ved og ikke ved. Når biologer og fysikere pludselig kan udtale sig om økonomi fra deres eget fagfelt, ændrer det i den ældre fordeling, hvor økonomi behandlede af økonomerne, biologi af biologerne osv. Det intersektionelle – dvs. at et problem må løses ved at se det under flere discipliners synspunkt – er et brud på, hvem der ved og ikke ved, og er således dissensuskabende.

Spørgsmålet er, hvordan vi fortsætter med at skabe dissensus. Og hvordan denne dissensus kan resultere i en helt ny målestok.

En del denne dissensuskabelse skal se på taktisk plan. Dvs. at man må planlægge forskellige dissensusoperationer, som skal skabe dissensus. Da man imidlertid aldrig kan styre, hvornår disse opstår, vil der være tale om at sandsynliggøre snarere end direkte skabelse af dissensus. Med dette in mente kan vi hurtigt formulere nogle åbenlyse strategier, som allerede bliver brugt visse steder, men som kunne systematiseres i langt højere grad:

- Mere forskningsfrihed, især til samarbejde på tværs af fakulteter, således at det intersektionelle perspektiv får mulighed for at skabe dissensus. Her er det imidlertid vigtigt, at der ikke bliver skyndt for meget på forskerne, for vi ved at gruppearbejde bliver efter laveste fællesnævner – nemlig oplægget til den fælles opgave – hvis ikke man har tid til egnetlig at arbejde sammen
- Medierne bør være langt mere proaktive i at føre indhold, der udfordrer frihed-vækst-målestokken. Dvs. få nogle flere tænkere, aktivister osv. på skærmen. Og som Rancièr gør opmærksom på: giv dem taletid uden kommentarer! Det gælder også klipningen, der må være langsom og ægge til refleksion snarere end reaktion. En lov om minimal indstillingslængde dansk nyhedsdækning ville her gøre en del (måske på en kurve, således at man har ét klip af 10 sekunders varighed, tre af tyve osv. fordelt på et kvarters udsendelse. Man kunne tegne en kurve/klokke, som skulle følges). Det samme gælder internettet, hvor ikke-menneskelig kuratering skulle gøres ulovligt, således at "mekaniske" systemer der f.eks. sætter ting op kronologisk, efter flest likes, ældst til yngst osv. er fint, men ingen "intelligent" kuratering. Det skulle dog være muligt at kuratere ved at ansætte kuratorer i virksomhederne, men disse ville så være underlagt noget redaktionelt ansvar.
- Kunsten bør støttes mere, sådan at det ikke er nødvendigt at have sit liv i et excelark for at leve som kunster. Og så burde kunsten indføres mange steder. F.eks. i medierne, og helst uden for meget forklaring – og i hvert fald aldrig kun én forklaring. Kunst skulle ikke kun udstilles på museer, hvor man forventer den, men

også alle mulige andre steder. Det skulle være muligt at låne kunst hjem fra biblioteket, billigt at gå til dissensuskabende koncerter, performances osv.

Ved at slippe kunstnere og forskere løs, vil der forhåbentlig blive udviklet nogle alternative modeller for værdisættelse, som kan afløse vækst-frihed-målestokken. Det sidste jeg vil gøre i aftenens foredrag, er at præsentere et bud på en sådan model. Ikke for at sige, at det er den, der bør vælges, men for at vise, hvordan en sådan kunne se ud.

Et alternativ til vækst-frihed-målestokken

Jeg kan godt lide det intuitive grundlag for vækst-frihed-målestokken, men jeg mener, at det er blevet forvansket gennem sin materielle implementering. For grundlæggende er jeg enig om, at sikkerhed er vigtigt, at der er noget værdi-agtigt i at noget bliver bedre, og i at det ikke er meget værd uden frihed. Imidlertid mener jeg, at det er noget galt med alle tre grundbegreber:

- Sikkerhed kan ikke være uendelig sikkerhed. Sikkerhed er altid kun relativ, og uanset hvor meget man forskanser sig, vil man aldrig være helt sikker. Vi må derfor have et mere afslappet forhold til sikkerhed, således at vi f.eks. kan acceptere, at vores børn kan komme til skade, når de leger i skoven, at vi kan dø af kræft når vi bliver 80 osv. Hvor grænsen ligger er sværere at sige, men vi må genindføre ideen om en grænse.
- Vækst eller udvikling giver god mening, hvis det finder sted i den relationelle, psykiske eller åndelige sfære. Her kan man nemlig udvikle sig uendeligt ud at det koster noget for reproduktionen – omend man vil have svært ved at finde tilfredshed. Men jeg tror på drive mere end på tilfredshed. Materiel vækst må vi imidlertid lære at se som blændværk, hvad vi allerede kender metoder til fra den kristne middelalder.
- Frihed må ikke forstås som individuel frihed, dvs. frihed til at gøre som kun jeg vil, men som frihed-i-fællesskab, dvs. som politisk frihed. Frihed-i-fællesskab finder sin frihed i den relationelle vækst, som er mulig, når man engagerer sig med andre. Dvs. at frihed og vækst gensidigt styrker hinanden. Og da sikkerhed bedst opnås ved, at mennesker slår sig sammen, vil også sikkerheden øges herved

En gentænkning i den retning tror jeg ville ændre på meget. Bid dog mærke i, at jeg ikke har nævnt klimaet i målestokken. Det skyldes, at vi ikke er gode til at indoptage abstrakter i vores tænkning. Men værner vi os af med den materielle vækst, og vender vi os mod hinanden, vil meget være tjent. Man kunne tilføje noget om et forhold til naturen, at lære at sætte æstetisk pris på biodiversitet osv., som opdragelsesopgaver for kunsten, der således ville gøre livet på den anden side af klimakrisens løsning mere tålelig. Men lad os stoppe her, inden vi går for meget ud over vores breder.

Til videre læsning

Til sidst en liste med bøger o.l., der er værd at læse, hvis man vil dykke dybere ned i noget af det, vi har arbejdet med i disse fem foredrag.

#1: Demokrati	Jacques Rancière: Ti teser om politik (svær) Jacques Rancière: Den frigjorde beskuer og Det sanseliges deling (svær – læs især første del)
#2: Kapitalisme	Shoshana Zuboff: Overvågningskapitalisme. Om kapitalismens udformning i tech-tidsalderen. Tankevækkende og relativt let læst, men lang. Podcastserie ved Wes Cecil: Late Capitalism: A Survival Guide. Om finansialisering, som er sidste nye skud på kapitalismens stamme, og om hvordan det er en lose-lose-løsning på vækstproblemet
#3: Medier	Marshall McLuhan: Mennesket og medierne. Særligt de første 2-3 kapitler Judith Butler: Hvem er bange for køn?. Det er Butler der udvikler begrebet om fantasmer, som er væsentlig for at forstå den moderne (medie)verden Bernhard Siegert: Cultural techniques. Introduktionen er en god introduktion til tysk medieteor. Bogen findes dog kun på engelsk, og er ikke let at læse
#4: Kunst	Jacques Rancière: Den frigjorde beskuer og Det sanseliges deling (svær)
#5: Klima	Bruno Latour og Nikolaj Scholtze: Notat om den nye økologiske klasse (nogenlunde let læst) Eskil Halberg: Madpakker til revolutionen (let læst)